

Metoda Różnic Skończonych - część 1

Magdalena Jakubek

marzec 2017

Główne zagadnienia

- Jak się konstruuje operatory różnicowe dla operatorów różniczkowych
  - na siatce prostokątnej składanie operatorów jednowymiarowych
  - dowolny układ punktów - rozwijanie funkcji w szereg Taylora
- Gwiazdy różnicowe dla operatora Laplace'a i bilaplasjanu
- Konstruowanie układu równań różnicowych dla równania Poissona w obszarze prostokątnym
- Uwzględnianie warunków Dirichleta i Neumanna w MRS w 2D
- MRS w równaniach parabolicznych i hiperbolicznych
- Warunki stabilności schematów różnicowych w powyższych równaniach
- Schematy jawne i niejawne
- Rozwiązanie niestacjonarnego zagadnienia przepływu ciepła w obszarze jednowymiarowym

Klasyfikacja równań różniczkowych drugiego rzędu

Rozważmy równanie dwu zmiennych:

$$au_{xx} + 2bu_{xy} + cu_{yy} + du_x + eu_y + ku = l \quad (1)$$

Zastępując: $u_{xx} - \alpha^2$, $u_{xy} - \alpha\beta$, $u_{yy} - \beta^2$, $u_x - \alpha$, $u_y - \beta$ można utworzyć wielomian:

$$P(\alpha, \beta) = a\alpha^2 + 2b\alpha\beta + c\beta^2 + d\alpha + e\beta + f$$

Właściwości rozwiązań równania (1) zależą od właściwości algebraicznych wielomianu $P(\alpha, \beta)$. W szczególności typem równania rządzi wielkość $b^2 - ac$, zwana [wyróżnikiem](#)

- $b^2 - ac < 0$ **równanie eliptyczne**
- $b^2 - ac = 0$ **równanie paraboliczne**
- $b^2 - ac > 0$ **równanie hiperboliczne**

Typ równania może się zmieniać w zależności od obszaru.

Przykłady:

1.

$$3u_{xx} + 2u_{xy} + 5u_{yy} + xu_y = 0$$

jest to równanie eliptyczne bo $b^2 - ac = -14 < 0$

2. równanie Tricomi (przepływu naddźwiękowego)

$$u_{xx} + yu_{yy} = 0$$

$y > 0$ eliptyczne, $y = 0$ paraboliczne, $y < 0$ hiperboliczne

Równania równowagi i ewolucyjne

- **Równania eliptyczne** (w szczególności równanie Laplace'a) opisują obiekty fizyczne w stanie równowagi (niezależnie od czasu) lub w stanie ustalonym.
- **Równania paraboliczne i hiperboliczne** opisują obiekty fizyczne, które ewoluują w czasie. W przypadku takich równań początkowy stan obiektu (warunki początkowe) stanowi dodatkowy warunek konieczny by zadanie było dobrze postawione.
- Równania eliptyczne występują w zagadnieniach brzegowych, natomiast równania paraboliczne i hiperboliczne prowadzą do zagadnień początkowo-brzegowych.

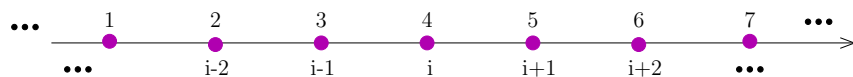
Idea MRS

- Zastąpienie obszaru zbiorem węzłów różnicowych
zamiana postaci rozwiązania : z funkcji ciągłej na skończony zbiór wartości funkcji w węzłach
- Zastąpienie pochodnych w równaniach problemu **wzorami różnicowymi**
- Rozpisanie równania różnicowego dla wszystkich punktów węzłowych, w których poszukujemy wartości funkcji
- Przedstawienie warunków brzegowych w reprezentacji różnicowej
- Zapisanie algebraicznego układu równań i jego rozwiązanie czyli wyznaczenie węzłowych wartości funkcji pierwotnej występującej w równaniu różniczkowym np. funkcji ugięcia
- Wyznaczenie wartości funkcji wtórnych.

Zalety i wady metod różnicowych

- Łatwa konstrukcja siatki, zwłaszcza prostokątnej.
- Proste wzory dla siatki ze stałym krokiem.
- Proste zagęszczanie siatki poprzez jej połowienie.
- Zastosowanie dla różnorodnych ośrodków (niejednorodnych, anizotropowych, nieliniowych).
- Kłopoty z dopasowaniem siatki do obszaru.
- Trudności związane z warunkami brzegowymi.
- Duża liczba węzłów.

Centralne wzory różnicowe dla zagadnienia jednowymiarowego

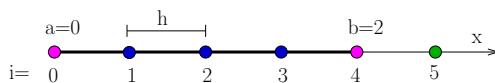
		i-2	i-1	i	i+1	i+2
f^I	$\frac{1}{2h}$		(-1)	(0)	(1)	
f^{II}	$\frac{1}{h^2}$		(1)	(-2)	(1)	
f^{III}	$\frac{1}{2h^3}$	(-1)	(2)	(0)	(-2)	(1)
f^{IV}	$\frac{1}{h^4}$	(1)	(-4)	(6)	(-4)	(1)

Rozwiązać problem brzegowy:

$$y''(x) = x, \quad x \in [a, b]$$

$$y(a) = 2, \quad y'(b) = 1, \quad \text{gdzie } a = 0.0, \quad b = 2.0;$$

Przedział $[0, 2]$ dzielimy na $n = 4$ części, $h = 0.5$.

Tworzymy układ równań różnicowych dla $i = 1, 2, 3, 4$:

$$\frac{1 \cdot y_{i-1} - 2 \cdot y_i + 1 \cdot y_{i+1}}{h^2} = x_i \quad \longrightarrow \quad y_{i-1} - 2 \cdot y_i + y_{i+1} = h^2 x_i$$

Warunki brzegowe mają następującą postać różnicową:

$$1 \cdot y_0 = 2, \quad \frac{-1 \cdot y_3 + 1 \cdot y_5}{2h} = 1 \quad \longrightarrow \quad -1 \cdot y_3 + 1 \cdot y_5 = 2h.$$

Tworzymy układ równań różnicowych dla $i = 1, 2, 3, 4$:

$$y_{i-1} - 2 \cdot y_i + y_{i+1} = h^2 x_i$$

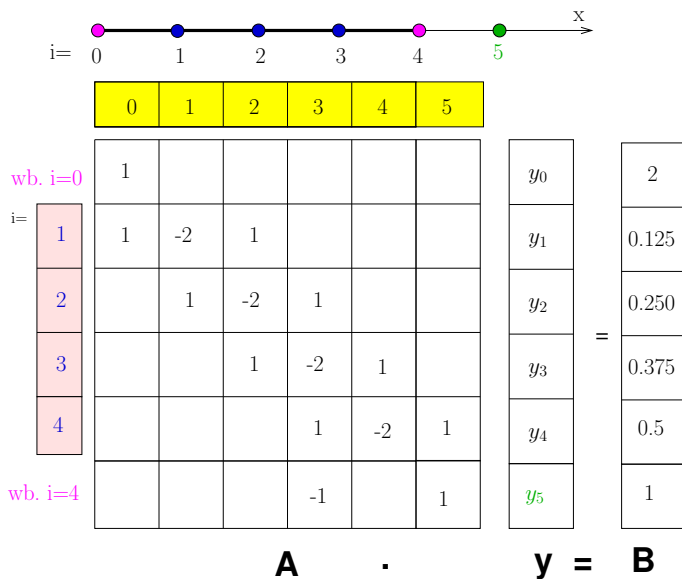
Warunki brzegowe mają następującą postać różnicową:

$$1 \cdot y_0 = 2, \quad -1 \cdot y_3 + 1 \cdot y_5 = 2h.$$

Otrzymujemy **układ równań MRS**:

$i = 0$	$1 \ y_0 = 2$
$i = 1$	$1 \cdot y_0 - 2 \cdot y_1 + 1 \cdot y_2 = 0.125$
$i = 2$	$1 \cdot y_1 - 2 \cdot y_2 + 1 \cdot y_3 = 0.250$
$i = 3$	$1 \cdot y_2 - 2 \cdot y_3 + 1 \cdot y_4 = 0.375$
$i = 4$	$1 \cdot y_3 - 2 \cdot y_4 + 1 \cdot y_5 = 0.500$
$i = 4$	$-1 \ y_3 + 1 \cdot y_5 = 1$

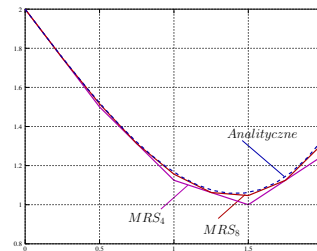
Zapis układu równań w postaci macierzowej $\mathbf{A} \mathbf{y} = \mathbf{B}$:

Wyniki

Rozwiązanie analityczne: $y(x) = \frac{1}{6}x^3 - x + 2$

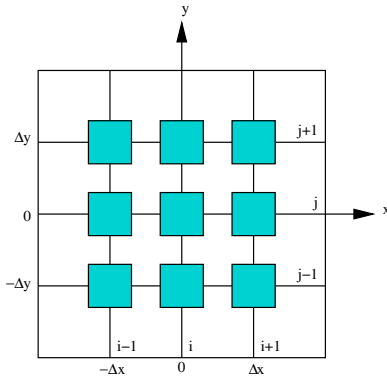
nr	x	MRS ₄	Rozwiązanie analityczne
0	0.0	2.0000	2.0000
1	0.5	1.5000	1.5208
2	1.0	1.2500	1.1667
3	1.5	1.0000	1.0625
5	2.0	1.2500	1.3333

Siatka różnicowa

Do dyskretyzacji równania różniczkowego cząstkowego zwykle wybierana jest regularna siatka prostokątna dla zagadnień dwuwymiarowych lub sześcienna dla zagadnień 3D.

Poniżej siatka prostokątna o wymiarach oczek $\Delta x \times \Delta y$, na której aproksymowana jest funkcja $u(x, y)$:

$$u_{i,j} = u(x_0, y_0)$$

$$u_{i+1,j} = u(x_0 + \Delta x, y_0)$$

$$u_{i-1,j} = u(x_0 - \Delta x, y_0)$$

$$u_{i,j+1} = u(x_0, y_0 + \Delta y)$$

$$u_{i,j-1} = u(x_0, y_0 - \Delta y)$$

Jedną z metod tworzenia równań różnicowych jest rozwinięcie w szereg Taylora funkcji $u(x, y)$ ciągłej i różniczkowalnej w otoczeniu punktu x_0 :

$$u(x_0 + \Delta x, y_0) = u(x_0, y_0) + \frac{\Delta x}{1!} \frac{\partial u}{\partial x} \Big|_{x_0} + \frac{\Delta x^2}{2!} \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} \Big|_{x_0} + \frac{\Delta x^3}{3!} \frac{\partial^3 u}{\partial x^3} \Big|_{x_0} + \dots \quad (2)$$

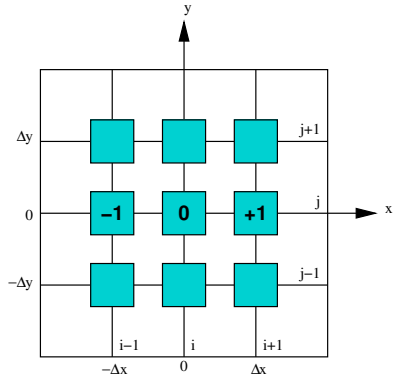
$$u(x_0 - \Delta x, y_0) = u(x_0, y_0) - \frac{\Delta x}{1!} \frac{\partial u}{\partial x} \Big|_{x_0} + \frac{\Delta x^2}{2!} \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} \Big|_{x_0} - \frac{\Delta x^3}{3!} \frac{\partial^3 u}{\partial x^3} \Big|_{x_0} + \dots \quad (3)$$

Odejmując od siebie powyższe równania otrzymujemy różnicę centralną

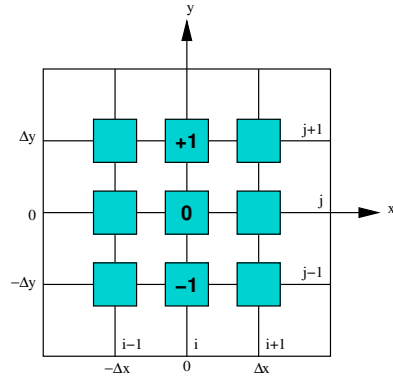
$$\frac{\partial u}{\partial x} \Big|_{x_0} = \frac{u(x_0 + \Delta x, y_0) - u(x_0 - \Delta x, y_0)}{2\Delta x} + O(\Delta x)^2 \quad (4)$$

Dodając równania otrzymujemy aproksymację drugiej pochodnej

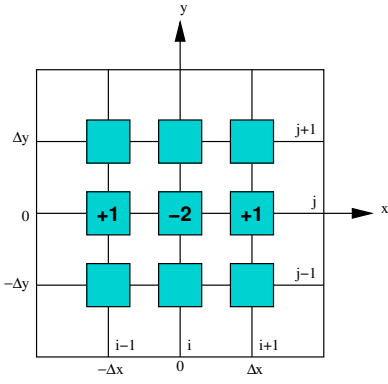
$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} \Big|_{x_0} = \frac{u(x_0 + \Delta x, y_0) - 2u(x_0, y_0) + u(x_0 - \Delta x, y_0)}{\Delta x^2} + O(\Delta x)^2 \quad (5)$$

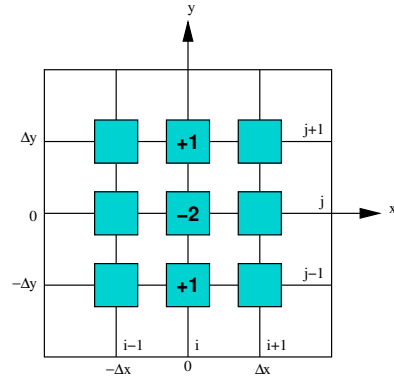
$$\left. \frac{\partial u}{\partial x} \right|_{i,j} = \frac{u_{i+1,j} - u_{i-1,j}}{2\Delta x} + O(\Delta^2 x)$$

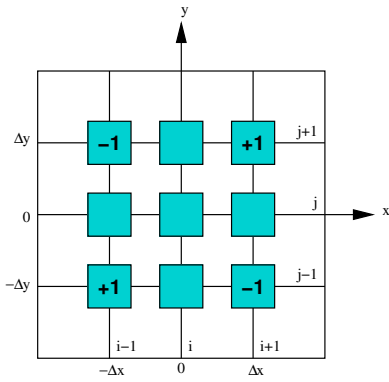
$$\left. \frac{\partial u}{\partial y} \right|_{i,j} = \frac{u_{i,j+1} - u_{i,j-1}}{2\Delta y} + O(\Delta^2 y)$$

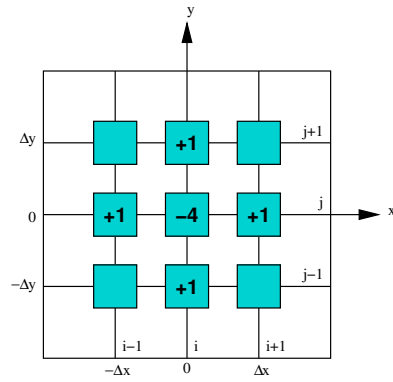
$$\left. \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} \right|_{i,j} = \frac{u_{i+1,j} - 2u_{i,j} + u_{i-1,j}}{\Delta^2 x} + O(\Delta^2 x)$$

$$\left. \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} \right|_{i,j} = \frac{u_{i,j+1} - 2u_{i,j} + u_{i,j-1}}{\Delta^2 y} + O(\Delta^2 y)$$

$$\left. \frac{\partial^2 u}{\partial x \partial y} \right|_{i,j} = \frac{u_{i+1,j+1} - u_{i+1,j-1} - u_{i-1,j+1} + u_{i-1,j-1}}{4\Delta x \Delta y} + O(\Delta^2 x + \Delta^2 y)$$

Operator Laplace'a dla funkcji $u(x, y)$ dla prostokątnej siatki:

$$\left(\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} \right) \Big|_{i,j} = \frac{u_{i+1,j} - 2u_{i,j} + u_{i-1,j}}{\Delta x^2} + \frac{u_{i,j+1} - 2u_{i,j} + u_{i,j-1}}{\Delta y^2}$$

Równanie eliptyczne

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} = C, \quad (6)$$

$$u_{xx} + u_{yy} = C, \quad (7)$$

$$\Delta u = C, \quad (8)$$

$$\nabla^2 u = C \quad (9)$$

$C = 0$ – równanie Laplace’a (znajdowanie stanu ustalonego, brak zmiennej czasowej),

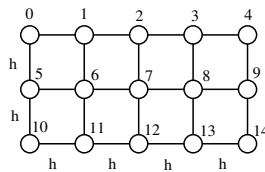
$C \neq 0$ – równanie Poissona.

Przykład:

Znaleźć wartości węzłowe dla równania

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 f}{\partial y^2} = 1 \quad (10)$$

przy przyjęciu zerowych warunków brzegowych. Przyjąć siatkę aproksymacyjną, jak na poniższym rysunku. Zastosować podejście różnicowe. Obszar zadania podlega dyskretyzacji (generacja siatki) - wprowadzono

15 węzłów numerowanych od 0 do 14 równomiernie rozłożonych w obszarze. Przyjąć w obydwu kierunkach $h = 1$.

12 węzłów to węzły brzegowe ($f = 0$). W zadaniu należy skorzystać z symetrii, która wynika z danych zadania ($f_8 = f_6$).

$$f_0 = f_1 = f_2 = f_3 = f_4 = f_5 = f_{10} = f_{11} = f_{12} = f_{13} = f_{14} = 0.$$

Niewiadomych mamy dwie: f_6, f_7 .

Równania paraboliczne

Przykładem może być równanie dyfuzji lub nieustalonego przepływu ciepła.

$$\alpha u_{xx} - u_t = f, \quad (x, t) \in \Omega, \quad a \leq x \leq b, \quad t \geq t_0 \quad (11)$$

- warunki brzegowe:

$$\begin{cases} u(a, t) = u_a, \\ u(b, t) = u_b \end{cases} \quad (12)$$

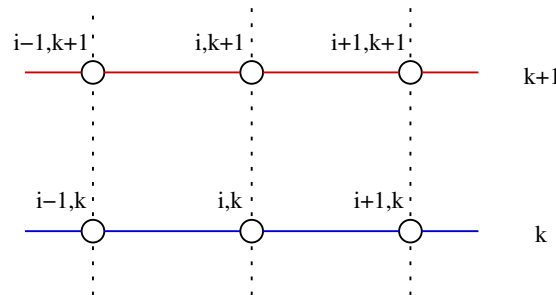
- warunek początkowy

$$u(x, t_0) = u_0 \quad (13)$$

α -współczynnik przewodności cieplnej,

$f = f(x, t)$ -funkcja intensywności generacji ciepła w obszarze.

Szukamy rozkładu temperatury $u = u(x, t)$ dla każdego t . Wprowadzamy siatkę z podziałem równomiernym w obu kierunkach $(h, \Delta t)$. Liczba węzłów na każdym poziomie wynosi n .

Rozwiązanie polega na zastosowaniu odpowiednich schematów różnicowych, rozpiętych na węzłach siatki należących do poziomu znanego k (dla $t = t_k$) oraz poziomu nieznanego $k + 1$ (dla $t = t_{k+1}$).

Najprostszy tego typu **schemat otwarty** (**jawny**, explicit) wykorzystuje trzy węzły z poziomu znanego o numerach $(i - 1, k)$, (i, k) ,

$(i + 1, k)$ i jeden środkowy z poziomu nieznanego $(i, k + 1)$.

Po zapisaniu centralnych wzorów różnicowych na drugą pochodną (po zmiennej x)

$$(u_{xx})_{i,k} \approx \frac{u_{i-1,k} - 2u_{i,k} + u_{i+1,k}}{h^2} \quad (14)$$

oraz pierwszą pochodną po zmiennej t na poziomie znanym

$$(u_t)_{i,k} \approx \frac{u_{i,k+1} - u_{i,k}}{\Delta t} \quad (15)$$

otrzymujemy równanie dla poziomu znanego

$$\alpha \frac{u_{i-1,k} - 2u_{i,k} + u_{i+1,k}}{h^2} - \frac{u_{i,k+1} - u_{i,k}}{\Delta t} = f_{i,k} \quad (16)$$

gdzie: np $u_{i,k} = u(x_i, t_k)$, $f_{i,k} = f(x_i, t_k)$.

Przyjmujemy:

$$\lambda = \frac{\alpha \Delta t}{h^2}. \quad (17)$$

Otrzymujemy jawny wzór na wartość nieznaną $u_{i,k+1}$

$$u_{i,k+1} = \lambda u_{i-1,k} + (1 - 2\lambda)u_{i,k} + \lambda u_{i+1,k} - \Delta t \cdot f_{i,k} \quad (18)$$

Powyższy wzór ma ograniczenie związane z dobraniem odpowiedniego kroku czasowego, Δt , który musi być taki, by spełniony był warunek stabilności schematu

$$\lambda < \frac{1}{2} \quad (19)$$

stąd wynika

$$\Delta t < \Delta t_{kryt} = \frac{1}{2} \frac{h^2}{\alpha}. \quad (20)$$

Dokładniejsze wyniki można uzyskać gdy wykorzystamy więcej niż jeden węzeł na poziomie nieznanym. Przykładem takiego schematu jest schemat **iniejawny prosty**, który wykorzystuje trzy węzły na poziomie nieznanym: $(i - 1, k + 1)$, $(i, k + 1)$, $(i + 1, k + 1)$, a tylko jeden

na poziomie znanym (i, k) .

$$(u_{xx})_{i,k+1} \approx \frac{u_{i-1,k+1} - 2u_{i,k+1} + u_{i+1,k+1}}{h^2} \quad (21)$$

$$(u_t)_{i,k+1} \approx \frac{u_{i,k+1} - u_{i,k}}{\Delta t} \quad (22)$$

$$\alpha \frac{u_{i-1,k+1} - 2u_{i,k+1} + u_{i+1,k+1}}{h^2} - \frac{u_{i,k+1} - u_{i,k}}{\Delta t} = f_{i,k+1} \quad (23)$$

Równanie niejawne wynikające z powyższych wzorów:

$$-\lambda u_{i-1,k+1} + (1 + 2\lambda)u_{i,k+1} - \lambda u_{i+1,k+1} = u_{i,k} + \Delta t \cdot f_{i,k+1} \quad (24)$$

Należy utworzyć równania dla wszystkich węzłów wewnętrznych na poziomie nieznanym. Otrzymamy układ równań o $n - 2$ niewiadomych. Zaletą tego schematu jest stabilność, możemy do obliczeń przyjmować dowolne Δt , oczywiście pamiętając, że im mniejszy krok czasowy tym mniejszy błąd rozwiązania.

Równanie hiperboliczne

Przykłady: równania falowe, drgania (rozkład funkcji w czasie i przestrzeni), pewne równania teorii plastyczności.

$$u_{xx} - \beta u_{tt} = f, \quad (x, t) \in \Omega, \quad a \leq x \leq b, \quad t \geq t_0 \quad (25)$$

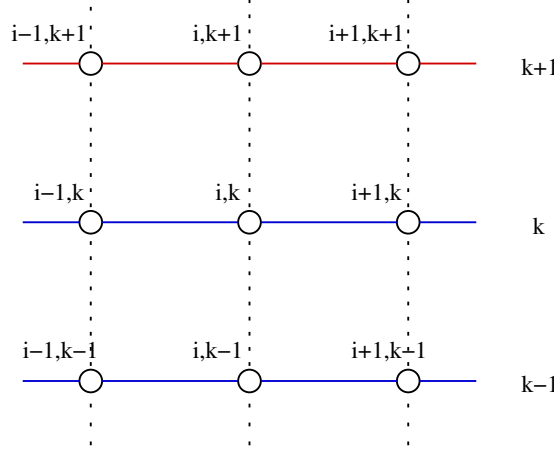
- warunki brzegowe:

$$\begin{cases} u(a, t) = u_a, \\ u(b, t) = u_b \end{cases} \quad (26)$$

- warunki początkowe

$$\begin{cases} u(x, t_0) = u_0 \\ u'_t(x, t_0) = \nu_0 \end{cases} \quad (27)$$

β oznacza stosunek gęstości masy i modułu sprężystości ($\beta = \frac{\rho}{E} > 0$),
 $f = f(x, t)$ oznacza rozkład sił masowych w obszarze.
Szukamy funkcji przemieszczeń $u = u(x, t)$ w czasie.

Dwukrokowy schemat różnicowy (otwarty, jawny) będzie wykorzystywał jeden węzeł na poziomie nieznanym $(i, k + 1)$.

Aproksymacja drugich pochodnych po x i po czasie t

$$(u_{xx})_{i,k} \approx \frac{u_{i-1,k} - 2u_{i,k} + u_{i+1,k}}{h^2}$$

$$(u_{tt})_{i,k} \approx \frac{u_{i-1,k} - 2u_{i,k} + u_{i+1,k}}{\Delta t^2}$$

Równanie różnicowe zapisujemy w punkcie (i, k)

$$\frac{u_{i-1,k} - 2u_{i,k} + u_{i+1,k}}{h^2} - \beta \frac{u_{i,k-1} - 2u_{i,k} + u_{i,k+1}}{\Delta t^2} = f_{i,k} \quad (28)$$

Wprowadzamy oznaczenie $\lambda = \frac{\Delta t^2}{\beta h^2}$.

Wzór otwarty na nieznaną wartość można zapisać:

$$u_{i,k+1} = \lambda u_{i-1,k} + u_{i,k}(2 - 2\lambda) + \lambda u_{i+1,k} - u_{i,k-1} - \frac{\Delta t^2}{\beta} f_{i,k} \quad (29)$$

Schemat jest stabilny jeżeli $\lambda < 1$. Z powyższych warunków wynika zależność dla długości kroku czasowego Δt

$$\Delta t < \Delta t_{kryt} = h\sqrt{\beta} \quad (30)$$